

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

Notes d'una excursió per l'Àfrica romana

(Acabament)

22 D'ABRIL, DIVENDRES

EL vespre del dia abans, havíem tornat a prendre possessió dels compartiments que teníem reservats en el cotxe-llit del nostre tren. A la matinada, no eren encara les sis, ens despertà el moviment d'arrencada del comboi, en posar-se en marxa per tal de continuar l'itinerari de l'excursió. Havíem de visitar, primer que tot, la cèlebre gorja d'El Kantara. Molt abans d'arribar-hi, s'albira ja l'alt murallam de roca calissa, completament estimbat, enmig del qual s'obre una gran falla o esquerda. És la Porta d'or del Desert, com l'anomenen els àrabs, o el colossal tall fet per Hércules d'un cop de taló, segons els romans.

Quan el tren s'aturà a l'estació d'El Kantara (56 quilòmetres), eren tres quarts de set del matí. La vila, molt petita, està bellament bastida enmig d'un circ de muntanyes, i als seus peus corre el riu Kantara.

La vista de l'engorjat i de l'immens palmerar que s'estén a ambdós costats del riu, és de les més sorprenents de l'Algèria. Les acostades parets de la gorja formen arestes cantelludes i agulles isolades de color rogenca, que cavalquen les unes sobre les altres,

i s'estalonen pujant sempre amunt, fins al cel. Una llum daurada i transparent, completa l'esplendor del paisatge.

Situats al defora de la gorja, hi ha tres vilatges indígenes, coneguts amb noms de color diferent: el roig, el blanc i el negre. El qualificatiu del darrer, no el justifica res més que la color de la pell dels seus habitants, de raça negra. El vilatge blanc, més aviat ho és de nom que de fets, puix les seves cases, les quals formen un sol i llarg carrer, són generalment de color grisenc. Aquests dos poblets es troben en el pla. En canvi, el poble roig, està enfilat dalt un replà de la muntanya, en situació molt bella i albira-dora, i esdevé efectivament roig per la color que domina en l'agrupament de les seves cases, de paret de tàpia, i en els roquissars que li fan de respallier.

A les 10, tornarem a l'estació d'El Kantara, on ens esperava el nostre tren, i pocs minuts després deixarem enrera aquell bonic indret que acabàvem de recórrer. El trajecte fins a Batna (65 quilòmetres) no té res d'interessant. A les 12.12 érem ja a Batna, la qual població (7516 habitants), no presenta tampoc cap interès turístic. Segurament, ningú no s'hi aturaria si no fos el punt de sortida per a recórrer el massís muntanyós de l'Aurés, en el qual hi ha la muntanya més alta d'Algèria, el Djebel Chellia (2329 metres alt.), o per a visitar les ruïnes de Lambesa i de Timgad, situades respectivament a 18 i a 40 quilòmetres de Batna. Férem aquesta darrera excursió en automòbil, per una bona carretera, la qual circumstància ens permeté visitar, en una tarda, ambdós llocs; no cal dir, però, que molt a corre-cuita.

LAMBESA. La tasca més important en la defensa del país, en el Nord d'Àfrica ha estat, diu Mr. Schulten, la de barrar la porta del desert, el pas del Kantara, el qual obre als berebers del Sahara el camí que mena a les riques províncies del litoral mediterrani. Al davant d'aquest portell hi havia la fortalesa de *Lambaësis*, la qual precedí a la ciutadella francesa de Batna, bastida amb igual fi que aquella. De la mateixa manera que Timgad és la resta més important de la vida municipal, Lambesa esdevé la ruïna clàssica de l'ocupació militar. És allí on durant dos-cents anys, muntà la guàrdia, a l'entrada del desert, la III Legió Augusta.

Quan l'exèrcit francès, en 1840, ocupà aquest mateix indret, hi va trobar un mausoleu molt alt, amb una inscripció que designava el difunt com el Cap de la Legió romana. Aleshores, el coronel francès féu desenterrar el sarcòfag i ordenà als soldats que dispa-

ressin una salva d'honor, per tal de rendir al seu camarada romà, que dormia allí feia mil set-cents anys, els honors militars de reglament. Ell es considerava el seu successor directe, puix que les mateixes tribus del desert que l'oficial romà havia combatut, eren també els seus adversaris.

Lambesa està situada en un pla inclinat del terreny, en els vessants dels primers contraforts del massís muntanyós de l'Aurès. La ciutat primitiva, s'agrupava al voltant del campament, el principal edifici del qual era un edifici anomenat el Pretori, per més que no tothom està conforme amb aquesta atribució. És una important construcció quadrada, amb quatre arcs o portes, i alts murs de pedra d'un ocre cru que tira a rogenç. Apar gairebé intacta i està rodejada de nombroses ruïnes que amb prou feines sobresurten del sòl. Es veuen després, a la dreta, vestigis d'unes Termes i d'un amfiteatre i, a l'esquerra, l'Arc de Comode. Més enllà, es troben les ruïnes d'un fort bizantí i l'Arc de triomf de Septimí Sever, i, finalment, s'ha d'esmentar un altre arc, el Temple d'Esculapi, el Capitoli, unes Termes i tot un conjunt de ruïnes indefinides.

TIMGAD. És l'antiga Thamigadi dels romans, situada a la ratlla de la Numídia, a 1071 metres d'altitud. Fundada l'any 100, durant el regnat de Trajà, va durar sis segles.

En produir-se la invasió aràbiga, una dona indígena, la Kahe-na, això és, la *profetessa*, amb una energia sorprenent va revoltar tot el poble bereber contra els conquistadors, cobejosos aquests d'apoderar-se de les riqueses que contenien les ciutats d'or. Per tal de privar-los-en i per a què no es poguessin mantenir a costes del país, els indígenes ho destruïren tot, deixant solament un desert davant seu: tallaren els arbres, arrasaren els camps i calaren foc a les ciutats. Aleshores, començà la ruïna de les ciutats romanes de l'Àfrica del Nord, entre les quals figura Timgad. Els àrabs li donaren el cop mortal, i els terrats èmols, després, acabaren de tirar a terra allò que aquells havien respectat o no pogueren destruir.

Les ruïnes de Timgad presenten un conjunt gairebé tan complet com el de Pompeia, però no hi ha cap comparació en quant a riquesa, puix els seus habitants, solament en part romans, eren modestos burgesos o bé soldats retirats, desconexedors del luxe i mancats tots ells de l'opulència dels pompeians.

A Timgad, la illusió esdevé, amb les degudes salvetats, potser més forta que no pas a Pompeia, puix no s'hi veuen aquelles careres de turistes que furguen per tot arreu. Aquí hom pot fer córrer

lliurement la fantasia i figurar-se l'aspecte que oferiria la ciutat amb les seves cases, els seus carrers i els seus habitants. Sovint es veu un àrab assegut, immòbil com les estàtues, o bé passejant amb la seva natural dignitat, tota oriental. Amb el seu blanc i folgat barnús, tan semblant a la toga dels romans, ben bé se'l podria prendre per un ciutadà d'aquell temps.

Al contrari de Djemila, el plan de Tingad presenta una gran regularitat de línies, talment com un tauler de dames. Seguint el costum establert, els dos carrers principals s'encreuen al mig de la ciutat, en el qual indret hi ha el Fòrum. A cada extrem dels quatre braços que formen la susdita creu, s'aixeca un arc més o menys monumental, que no tenia altre destí que el de servir de porta.

La majoria de les ruïnes de la ciutat, no sobresurten gaire del sòl, com no siguin els centenars de columnes que s'alcen arreu, moltes de les quals han estat de nou col·locades, en els darrers temps. La casa romana d'Àfrica es compon, gairebé sempre, únicament de dues parts: l'atri i el perístil, com en les cases pompeianes, però les seves cambres estan agrupades al voltant d'un pati central, com les cases orientals i grègues. És de remarcar també que els palaus de Pompeia brillen per llurs pintures murals, mentre que a Tingad la decoració és sempre de mosaics.

La majoria dels edificis públics havien estat pagats per particulars, en certs casos per patriotisme, i, en altres, per vanitat o per ambició. Com diu Mr. Schulten, pels homes d'aquell temps, llur ciutat era llur pàtria: el reialme de l'Àtica és el de la ciutat d'Atenes; l'imperi romà era el de la ciutat de Roma. A l'inrevés del que passa ara, el poble, aleshores, no retribuïa els bons oficis dels seus magistrats, sinó que eren aquests els qui pagaven per ésser honorats amb un càrrec públic, i, quan l'havien obtingut, per tal de remerciar als seus conciutadans, acostumaven a oferir a la ciutat algun monument. Altres vegades, era un simple ciutadà enriquit que volia rivalitzar en lliberalitat amb els magistrats, i bastia un edifici del qual feia ofrena a la ciutat. Segons una inscripció, a un d'aquests benefactors Tingad degué la seva biblioteca, les restes de l'edifici de la qual, situat en el Cardo Nord, es veuen encara avui dia. Aquest monument és molt elegant dintre de la seva senzillesa: un vestibul enllosat i un pòrtic. Al fons, un gran espai en forma d'hemicicle: era la sala de lectura on, a tot el seu volt, hi havia bancs de marbre que servien per als lectors. En els costats, hi havia els armaris que guardaven els pergamins, i en el mur del fons, un nínxol que contenia l'estàtua d'un déu.

EL FÒRUM. Com havem esmentat, les dues vies principals s'encreuen en el Fòrum. De primer antuvi, hom té una decepció, puix resulta petit. Estava envoltat d'un pòrtic que sostenia belles columnes, algunes de les quals s'aixequen dretes, i de sòcols d'estàtues, aquestes, per dissort, desaparegudes. Darrera el pòrtic, s'aixecaven, per tots costats, edificis públics. Vers l'Est, la *Basilica judiciària*. Quan el tribunal no actuava, la basílica servia per als mercaders, els llocs dels quals es reconeixen encara. Enfront de la basílica hi ha la *Cúria*, la seu del consell municipal. Aquest edifici sembla que era d'una gran riquesa, puix els seus murs estaven revestits de plaques de marbres de colors. Fent costat a la *Cúria*, s'aixecava un temple, davant el qual hi havia una plataforma que servia de tribuna als oradors.

En un dels costats del Fòrum es troba un dels edificis més curiosos de Timgad: les latrines públiques. Contenen vint-i-sis seients, separats els uns dels altres per un arrimador de marbre. Una font esculturada en forma de delfí, llançava contínuament aigua dintre un regueró que dona la volta a la sala.

Més enllà del Fòrum, es troben unes Termes, i, al costat d'aquestes, el Teatre, el qual podia encabir 3.500 espectadors. Amb les seves columnes i capitells corintis i amb la seva rica decoració de marbres i de mosaics, esdevindria certament, aquest teatre, molt bonic. Al voltant de l'orquestra, tres amples graonades fan suposar que serien els llocs destinats als personatges notables de la ciutat. El poble s'encabia en les graonades altes.

No gaire lluny del teatre, hi ha les cases dites de l'Hermafrodita i de Faustus Sectius, de les quals solament es veu la planta, amb grans mosaics molt interessants.

El Decumanus Maximus, la gran via orientada d'Oest a Est, mena a l'Arc de Triomf, dit de Trajà, bell monument de 16 metres d'alçària, amb tres arcades. La del mig, més alta, estava reservada als carros i als cavallers; per les altres dues, passaven els peatons. Els àrabs han despullat l'arc de les seves estàtues, però han respectat les columnes de marbre que el decoren.

Gairebé a tocar, hi ha, a mà dreta, un petit temple, i, a l'esquerra, el Gran Mercat, el qual havia de produir un gros efecte. Conté un pòrtic, i cada botiga estava aixoplugada per un arc sostingut per columnes. És conegut per mercat de Sartius, per haver estat aquest personatge el qui en féu ofrena a la ciutat. Seria, sense dubte, un potentat, puix que la seva casa era una de les més luxoses de Timgad, situada en el barri més elegant, al peu del Capitoli.

El Temple de Júpiter Capitolí, dominava tota la població. Disortadament, ha sofert grans estralls per efecte del temps i, potser més encara, per la barbàrie dels homes. Els murs i l'escala monumental estan desjuntats, les columnes caigudes i tot plegat és una completa ruïna. Per tal de donar una idea de les dimensions colossals de les columnes, n'han col·locat dues en el seu antic emplaçament; els capitells solament tenen ja l'alçària d'una persona.

La ciutat s'estenia més enllà del seu nucli principal. Al cim d'un turó proper, s'albiren les ruïnes d'una fortalesa, i, en els nous barris, es troben nombroses cases, Termes, fonts, una basílica bizantina, un monestir amb un notable baptisteri tot de mosaic, i, a l'extrem occidental, una de les portes en forma d'arc, però tan enrunat que costa d'identificar.

Resultaria incompleta la nostra ràpida descripció de Timgad, si no féssim esment del seu important Museu, situat prop de la porta d'entrada de la ciutat, on comença el *Cardo Maximus*. Enfront hi ha les Grans Termes del Nord i una font surmuntada d'una petita figura bastant mutilada. La col·lecció de mosaics que posseeix l'esmentat museu és notabilíssima, i només la supera la del Museu del Bardo de Tunis; però s'ha de tenir en compte que aquest ha fet un arplec procedent de tota la Tunísia, mentre que a Timgad solament es guarden els mosaics trobats allí mateix.

Entre set i vuit de la mateixa tarda, estàvem ja de tornada a Batna. A l'estació, hi havia un moviment extraordinari, sobretot de militars que anaven a acomiadar nombroses forces d'Espahis que sortien, probablement, vers el Marroc. Aquesta tropa, de cavalleria, va vestida a l'estil del país, i està formada d'indígenes, la majoria dels quals són ben plantats i de faccions enèrgiques.

Tal com passa en ocasions semblants, el comiat dels soldats i de llurs familiars i amics esdevenia plena de tristesa. Amb alguns, amb els quals devien ésser prop-parents, es besaven i s'abraçaven, mentre que amb els amics es donaven repetides estretes de mà, amb la particularitat que després de cada una feien ambdós un lleuger acotament de cap i es besaven cerimoniosament la mà que acabava de tocar la del seu amic, curiós acte de politesa, del tot oriental.

De Batna a Constantina hi ha 119 quilòmetres. A la meitat del trajecte la via del ferrocarril travessa, per mitjà d'un terraplè, dos extensos llacs. Arribarem a Constantina ja ben de nit, i malgrat tenir preparades habitacions en l'«Hotel Transatlantique», preferirem restar aquella nit i la següent en els nostres departaments del

cotxe-llit, per tal d'estalviar-nos el trasbals que porta sempre el canviar d'estatge. Altrament, estàvem molt satisfets tots els qui formàvem el grup excursionista, del servei de restaurant del nostre tren i de l'amabilitat del Maître d'Hotel, que ens variava, cada dia i a cada àpat, el *menú*. Enlloc més, exceptuant a l'Hotel Continental d'Alger, estiguérem millor servits i més ben atesos. No deixava de tenir, però, els seus inconvenients el viure, així ho podem dir, a l'estació i en un vagó. Aquest, tan aviat era a l'un costat com a l'altre i, a vegades, costava trobar-lo entre les llargues fileres de cotxes i de vagons de càrrega que hi havia en les vies mortes. A la matinada, ens portaven d'ací i d'allà, canviant contínuament de lloc i de via. Malgrat aquestes molèsties, no enyoràvem pas, gens ni mica, les comoditats de l'Hotel, i, fins i tot, aquella mena de vida tenia per a nosaltres un encís especial.

23 D'ABRIL, DISSABTE

CONSTANTINA. És l'antiga *Cvita*, nom que sembla fenici i vol dir *la ciutat*. Formà part del reialme munitide fins l'any 46, abans de Jesucrist, en què Juli Cèsar se n'apoderà. Destruïda la ciutat en el segle iv, a conseqüència d'una revolta militar, Constantí la féu reedificar i li donà el seu nom. Caiguda després sota la dominació musulmana, fou conquistada pels turcs d'Alger en el segle xvi. A aquesta època, pertanyen molts dels edificis més remarcables de Constantina, població la qual s'embellí sobretot durant el transcurs del segle xviii en què els seus beis esdevingueren gairebé independents. Un d'aquests, Çalah-bei (1771-1792), va ésser un veritable sobirà i un gran constructor. Entre d'altres obres se li deuen dues Mederses: la Sidi'l-Kettani i la Sidi el Akhdar, en la primera de les quals té el seu sepulcre. El mateix príncep féu aixecar en 1792 un pont sobre el Rummel, i n'encarregà la construcció a un arquitecte de Mahó (Menorca) anomenat Bartomeu. Amb ell, vingueren també els treballadors, segurament compatriotes seus.

Els successors de Çalah-bei no tingueren pas moltes de les bones qualitats d'aquest, i alguns es feren remarcar per llur crueltat, com, per exemple, el darrer bei Hajj-Ahmed, del qual tindrem ocasió de parlar més endavant.

Les tropes franceses, després de violents combats, prengueren Constantina en 1837. No cal dir que, des de llavors, la ciutat ha progressat molt i és actualment una de les poblacions més importants de l'Àfrica del Nord. Té un cens de 73.500 habitants, la meitat

dels quals són europeus i, entre aquests, els francesos són una immensa majoria. En els barris moderns, hi ha amples carrers i cases luxoses, però el barri antic ha estat conservat amb els seus estrets i costeruts carrers i rònegues cases.

L'especial situació de la ciutat, bastida dalt un planell envoltat en tres dels seus costats per la incomparable gorja del riu Rummel, la fa aparèixer com una veritable fortalesa natural. Li donen també un caràcter molt propi els nombrosos ponts que travessen el riu i posen en comunicació ambdues ribes.

Sortint de l'estació del ferrocarril, es veu una estàtua de marbre de l'emperador Constantí, el reedificador de la ciutat. És un monument no gens remarcable. Es va, després, a trobar el pont d'El-Kantara, de 127 metres de llargària i d'una alçària de 125. Entre aquest pont i la nova passarella de la Medersa, el pendent que forma el terreny fins a vorejar les cingleres del Rummel, ha estat convertit en bonics jardins, des dels quals es domina bon tros de la gorja. La passarella comunica directament amb el centre de la ciutat per mitjà d'un ascensor i una escala de ferro que surten a la Via Nacional. El pont d'El-Kantara mena també a la Via Nacional, a la meitat de la qual es troba la sortida de l'ascensor de la Medersa o Collegi. Més enllà, s'aixeca la gran mesquita Djama-El-Kebir, que pertany, en part, al segle XIII. Continuant pel mateix carrer es va a sortir a la Plaça de la Brèche, punt central del moviment urbà de la ciutat moderna. Allí es troben reunits diferents edificis públics: el Palau de Justícia, el Teatre, la Casa de Correus i els principals cafès i hotels. A mà dreta, dintre un petit jardí, dominat per un enlairat carrer de cases modernes, es veu una bella estàtua de marbre blanc, representant una dona nua. A tocar amb la Plaça de la Brèche, hi ha l'Esplanada o Plaça Valée, amb un jardí a cada costat, i, a mà dreta, el jardí o Square de la República, que fa d'anex a l'interessant Museu instal·lat a la Casa de la Vila. Conté aquest jardí gran nombre de columnes, d'esteles funeràries i d'altres objectes de pedra, d'èpoques passades. El Jardí Valée, situat a l'altre costat de l'Esplanada, té al mig un monument dedicat al mariscal d'aquell nom.

Des de l'estació fins a aquesta Esplanada hi ha un servei de ramvies que remunta pel carrer Nacional. Els cotxes van moguts per l'electricitat per mitjà de l'acostumat trolley, però les rodes no corren sobre cap via, segueixen només la direcció del cable, cas un xic rar que no hem vist enlloc més.

A ambdós costats del carrer o Via Nacional, s'estenen els bar-

POBLE ROIG I PORTELL D'EL-KANTARA

GORJA D'EL-KANTARA

Ona. G. Roig

LAMBESA : EL PRETORI

Gls. G. Holz

TIMGAD : VISTA GENERAL DES DEL TEATRE

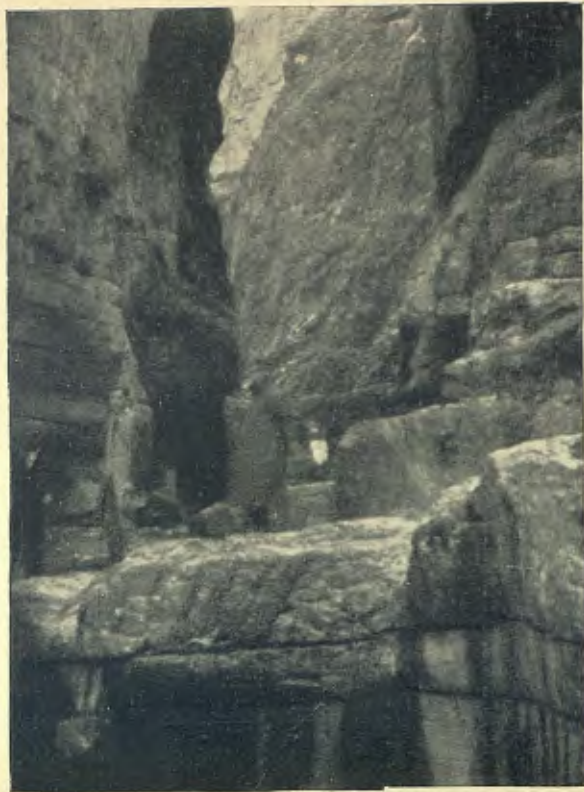

TIMGAD : ARC DE TRAJÀ

Cls. G. Kolg

CONSTANTINA : GORJA DEL RUMMEL, PONT D'EL KANTASIA I LA PASSAREL·LA DE SIDI-MECID

Uls. G. Roig

CONSTANTINA : PONT NATURAL EN LA GORJA DEL RUMMEL

CONSTANTINA : GORJA DEL RUMMEL

ris indígenes i el jueu, els quals van a sortir a la porta El-Djabia, on comença el pont-viaducte de Sidi-Rachet, obra importantíssima d'enginyeria i, ensems, esplèndid mirador vers la ciutat i la gorja que s'obre als seus peus. En els barris indígenes, es troben les diferents mesquites que posseeix la ciutat, però cap d'elles té un mèrit extraordinari. Els carrers, en canvi, són molt pintorescos amb llurs reconades i la vida exòtica que s'hi respira. Les dones musulmanes de Constantina, van empaquetades amb un vel negre o gris i talment semblen ombres de penitents. Les Ouled-Naïls, això és, les balladores, no porten la cara tapada, i, de dia, corren lliures pels carrers lluint el seu virolat vestit i les seves nombroses joies. A la nit, per veure-les, hom s'ha d'atansar a una petita reixa de ferro que hi ha a la porta de cada casa. En aquella hora, els carrers del seu barri van de gom a gom plens d'una gentada composta d'homes sols, indígenes en la major part.

L'edifici més interessant de Constantina, és el Palau d'Hadj-Ahmed, que manà bastir el darrer bei. Avui dia hi ha la Capitania general. Exteriorment, aquest palau no presenta cap caràcter especial i, en conjunt, la seva planta és molt irregular. Dos reputats mestres d'obres, El-Hadj-el-Jabrí, de Constantina, i el cabileny El-Khettabi, foren llurs constructors. Els marbres i les faiances són procedents de Livorna i de Tunis. La part més remarcable són els dos patis-jardins situats a un metre més baix del nivell de les galeries que els enquadren i els separen. Les galeries estan cobertes d'enteixinats i resseguides d'arcs de punta d'atmetlla que descansen sobre esveltes columnes, generalment octogonals. Els murs són decorats de faiances o de pintures, algunes de les quals, fetes amb més bona voluntat que traça, representen la ciutat de Constantina tal com era abans; la ciutat d'Alger quan l'assetjava Carles Quint; Tunis i la Goleta; Constantinoble; el port de Djedda on els àrabs s'embarquen per anar a la Meca, i, finalment, tres piràmides posades l'una prop de l'altra. Sembla que volen representar successivament les tombes d'Eva, d'Adam i del seu fill Abel. Dites pintures foren fetes per un captiu francès que no era pintor ni artista i, per consegüent, no és d'estranyar que resultin d'una gran ingenuïtat i sense cap mèrit. Hi treballà durant trenta anys, i quan acabà les pintures les va ensenyar al bei, al qual plagueren. i per a demostrar-ho millor, li va oferir, si es convertia, de fer-lo ric i donar-li una dona del seu palau. Havent refusat el captiu d'abjurar les seves creences, aleshores el bei li tallà el cap. Així és com acaben en aquest país totes les històries més o menys verídiques.

En el primer pis del palau, hi ha els luxosos departaments de l'harem, entre els quals ensenyen la sala de la favorita d'Hadj-Ahmed, la bella *Aïcha*, una captiva siciliana, de la qual el bei s'enamorà, i esdevingué la mestressa de l'harem. Vivia encara aquesta dona en entrar a Constantina les tropes franceses, a les quals demanà protecció. Diuen que després es va casar amb un oficial.

Es diu que els francesos trobaren a l'harem 285 dones. Si fos veritat aquesta xifra, tanmateix eren massa faldilles per a un home sol. Si hom no sapigués el caràcter cruel d'aquest sobirà, potser l'excés de dones que tenia explicaria la poca consideració amb què les tractava. Conten que era també tan desconfiat, que vigilava tot allò que es feia dintre el palau, des d'una sala completament envidriada. Un dia va veure una de les seves dones que collia una taronja sense permís seu, i aquesta falta tan petita l'enfutismà tant, que va clavar la mà de la culpable en el tronc del mateix arbre.

Perdura encara a Constantina el record de les seves malvestats. Afegirem a la seva llegenda negra, dos fets més que retraten el darrer bei com un tirà o un boig de dolents instints i fanàtic en-sems. Diuen que si trobava pel carrer una dona que deixés veure els peus o les mans, la feia agafar i la castigava amb la pena de les mullers adúlteres: la cosien dintre un sac junt amb dos gats i dos serpents, i la precipitaven al fons de la gorja. Expliquen també que, un cert dia, mentre es passejava per la ciutat amb el seu secretari, li vingueren ganes de beure. S'aturà davant una casa i trucà a la porta. El propietari sortí de seguida: Tinc set, li digué el sobirà, i aquell cuità en servir-lo, puix l'havia reconegut. Li portà una copa amb aigua perfumada, i, quan acabà de beure, voleu saber la recompensa que li donà? Desenvainà la simitarra i d'un tall mig partí el cap d'aquell pobre home, el qual estava inclinat davant seu en senyal de respecte. Malgrat son esglai, el secretari no pogué estar-se de dir al seu amo: Així és com haveu pagat el servei que acaba de fer-vos? El secretari era un home que no hi veia més enllà del seu nas i no havia endevinat el motiu. L'hi explicà el mateix bei, dient-li: No portava diners, i, no podent donar-li res, li he obert les portes del paradís. I com que era molt piadós, jo prenc, va afegir, pel meu compte tots els seus pecats.

Deixem en pau la ingrata memòria d'aquell tirà, i per tal d'acabar la ressenya de la ciutat, donarem una ràpida ullada als seus voltants. Farem esment, en primer lloc, del *Boulevard de l'Abîme*, nom ben apropiat, puix està construït arran mateix d'unes altes cingleres, i esdevé una grandiosa balconada que domina, vers el

Nord-Est, una ampla vall. En els sortints de les penyes, el camí o passeig passa per dintre foradades, en algunes de les quals hi ha grosses obertures a tall de miradors sobre la timba.

El *Boulevard de l'Abîme*, mena a la Casbah, antiga fortalesa romana, reconstruïda després de l'ocupació francesa. Prop d'allí, es troba l'impressionant *Pont suspès de Sidi-Mecid*, que la gent del país anomena senzillament la passarella. Té 168 metres de llargària, i està situat a 195 metres sobre les gorges del Rummel. Des del pont, la vista és magnífica: a sota s'escorre, remorós, el riu, el qual més avall, salta formant boniques cascades. Aigües amunt, les acostades parets verticals de la gorja solament deixen entreveure el seu fons. Passat el pont, una carretera anomenada la *Ruta de la Coronisa*, remunta pel costat dret del riu. Una desviació de dita carretera porta a l'Hospital Civil, gran edifici, situat en un punt molt albirador.

Una forta tempesta d'aigua i de llamps i trons es desencadenà, a la tarda, quan ens dirigíem a visitar les Gorges del Rummel, les quals, val a dir-ho, són la més interessant curiositat de Constantina. En avall de la ruta de la Coronisa, després de passada una llarga foradada, es troba l'entrada Nord del camí dels Turistes. Un sobtat camí en ziga-zaga i, en alguns indrets, amb rústegues graonades, baixa fins el llit del riu.

Un cop arribats a aquella pregona fondalada, l'espectacle que es presenta a l'esguard esdevé vertaderament imposant. L'estreta gorja empresona talment el riu, les aigües del qual baixen saltironant, fent gran remor, i passen per sota un pont natural que pren l'aspecte d'un arc apuntat de gegantesques proporcions. Després, el camí s'endinsa per una esgarrifosa caverna, també de dimensions extraordinàries, en l'alta volta de la qual s'obre un trau, per on s'escorria l'aigua, que queia a barrals a fora. Una llum velada baixava per aquella obertura i embolcallava la caverna d'una penombra plena de misteri, i els vapors sulfurosos que es despenien del riu hi afegien un aire més paorós. Solament trencaven la impressionant solitud que regnava, els estridents xisclets dels corbs i de les rates-penades que, esfereïts de la nostra presència, sortien de llurs cataus i volaven ràpidament de l'un cantó a l'altre de la cova.

Un camí estret, arrambat a la penya, el pas del qual en certs trossos està sostingut per bigues de ferro i taulons de fusta, permet recórrer tota la caverna. Prop de la sortida, el camí s'enfila per dintre una mena de pou, des del qual una escala de cargol porta a una passarella de ferro, la qual, a gran alçària, iravessa

la caverna de banda a banda. Allí mateix, un segon pont construït sobre el primer, però formant un pla inclinat en amunt i amb graons a tall d'escala, condueix novament a l'altre costat. Després de poques passes, el camí surt a fora i una alenada d'aire lliure ens donà una besada de benestar, i ens féu oblidar, per un moment, la impressió que ens dominava. Aquest efecte durà solament un instant, puix la resta de la gorja resulta tant o més aclaparadora que aquell antre gairebé infernal que havíem deixat al nostre darrera.

A molta fondària del camí, corre el riu, i un arc natural fa més penós el seu pas per l'estreta gorja. Aixoplugada sota una bauma es troba una barraca, en la qual serveixen begudes i venen records de Constantina. Es paga allí el dret de peatge del camí dels Turistes (3 ó 4 francs per persona). Més de dues hores esmerçarem en recórrer els dos quilòmetres de llargària que té la gorja, durant les quals ni menys fèiem cas de la pluja que constantment ens mullava, fins acabar de deixar-nos xops de cap a peus. Aquesta molèstia ens proporcionà, en canvi, el goig de poder contemplar el congost amb tota la seva magnificència: el riu, considerablement engrossit, baixava brunzent, i les seves escumoses aigües rebotien en els grossos roquissars que ocupen el seu llit; boniques cascades saltaven arreu dels alts penyalars, plens de negres obertures, en les quals s'amagaven els corbs, i produïa, tot plegat, un eixordador soroll que repercutia per tots costats. El pintoresc camí segueix les sinuositats que fa el riu, pujant unes vegades, i d'altres, passa a frec a frec de l'aigua. Es troben, en diferents indrets, dues o tres fonts d'aigües termals.

Així deixàrem darrera de nosaltres, la passarel·la de Sidi-Mecid, l'alçària de la qual feia basarda, solament de mirar-la; després, trobàrem les restes del pont romà, situat a sota el pont d'El Kantara; més enllà, la nova Passarel·la i, finalment, les parets de la gorja esdevenen tan acostades, que el camí s'enlaira per tal de salvar aquell mal passant.

Abans de decidir-nos a emprendre la pujada, intentàrem continuar remuntant el riu i saltar per sobre els colossals blocs de roca, amb perill de rrelliscar i caure a l'aigua. En cert indret, uns barrots de ferro encastats a la penya faciliten aquell esforç gimnàstic, però ben prompte foren endebades totes les nostres provatures per tal de seguir endavant, puix el riu passa tan encaixonat i el seu cabal era tan gros, que formava ràpids impossible de travessar. Retrocedírem amb recança, corpresos d'aquell meravellós espectacle, la salvatge bellesa del qual hom pot trobar en comptats llocs.

El camí dels Turistes va a sortir a sota del gran arc del pont-viaducte de Sidi-Rachet, passat el qual la gorja s'eixampla, i, més enllà, s'albira el pont del Diablé i la Roca dels Màrtirs, on foren sacrificats els sants cristians Jaume, Marian, Silvan i d'altres. Entre els dos susdits ponts, i dalt un sortint del terreny que cau sobre el riu, hi ha el Marabut de Sidi-Rached, de molt pobre aspecte, exteriorment. Cap el cim del minaret, es veia una grossa cigonya amb el seu niu. Moltes d'altres d'aquestes aus tenien llur niu en les torratxes de les cases de la ciutat i era curiós de veure, ací i allà, l'alta silueta de les cigonyes sostenint-se amb una sola pota i col·locades talment com si fessin de sentinella. Ens contaren allí, que no s'ha donat mai el cas que aquests animals fessin llur niu en les cases habitades per jueus.

La segona nit de la nostra estada a Constantina, dormírem també a l'estació, en el nostre compartiment del tren. Aquest no partí fins l'endemà a les 8.24 del matí, després de la sortida del tren que conduïa un ministre francès que aleshores visitava l'Argèlia amb caràcter oficial

24 D'ABRIL, DIUMENGE

De Constantina a Ghardimau (frontera tunisiana), hi ha 270 quilòmetres, i d'aquest darrer lloc fins a Tunis, 190 quilòmetres més, en conjunt 460 quilòmetres, que el tren recorre en 15 hores i mitja o 16, temps bastant llarg i que demostra la poca velocitat d'aquell. En la major part del trajecte el paisatge és bonic i variat.

A 112 quilòmetres de Constantina, es troba *Hamman-Meskutina*, renomada estació termal, ja coneguda i explotada pels romans. Des de bona distància, grosses columnes de vapors acuosos assenyalen l'indret on neix la deu d'aigua calenta. El seu doll és considerable: 200.000 litres per hora, a la temperatura de 96 graus. Surt l'aigua en el cim d'un immens munt de roca calissa i forma una magnífica cascada de 30 metres d'alçària. La via del ferrocarril passa al peu mateix del turó, que sembla tot ell ple de cascades petrificades.

Es passa després per *Guelma*, vila de 10.000 habitants, amb muralles emmarletades, un teatre romà reconstruït, i d'altres restes de l'època romana.

A 217 quilòmetres de Constantina, es troba Suk-Ahras, l'antiga Thagastus, pàtria de Sant Agustí. Actualment, és una florent vila europea, i tota la seva regió ha esdevingut molt pintoresca i d'un

gran interès arqueològic. Passats uns quants quilòmetres, la via del ferrocarril segueix per dintre una esplèndida gorja, per la qual corre el Medjerda, riu que té les seves fonts al Sud-Oest de Suk Ahras i va a desembocar a la Mediterrània, a Porto Farina, després d'haver travessat bona part de la Tunísia, de la qual constitueix el curs d'aigua més important.

Era ja a la posta, el sol, quan arribàrem a la frontera, i, després d'una llarga espera, el tren empenygué de nou la seva marxa, la qual havia de finir a Tunis, on arribàrem a les 12 de la nit.

JOAN ROIG I FONT

Costums populars de Barcelona

SETEMBRE

LA mainada, que durant l'estació estival s'ha dedicat als jocs quietes i de poc exercici, com les bales, els patacons, la baldufa, les pedretes i d'altres, que, si no són del tot sedentaris, tenen un desenrotllament quiet i assossegat, puix la calor no convida al moviment, comença cap a les darreries d'aquest mes, de manera subconscient i sense donar-se'n compte, a deixar els jocs pacífics pels d'una major mobilitat, sense que s'arribi, però, als de gros esforç, puix que tampoc la fresca és intensa i no cal fer un exercici molt fort per combatre-la. Es comença a jugar a soldats, a la ratlleta, a bòlit i d'altres jocs semblants.

Jugant a soldats

Ja que de jocs parlem, vull citar-ne dos als quals jugava la mainada del meu temps, i que no he sentit retreure més, des de que ja no jugo, ni me n'han sabut donar raó els nois actuals que he interrogat. Els fèiem servir d'engany quan s'aveïnava al nostre barri algun noi procedent d'un altre o de fora la ciutat. Li proposàvem jugar al *rei de les orgues*. Tots els qui interveníem en la facècia, asseguts a terra, formàvem rotllo, i conveníem

que cadascun simularia tocar un instrument diferent amb la boca. Es constituïa així una mena d'orquestra, de la qual fèiem director al novell jugador. Li dèiem que, quan ell dirigís, tota l'orquestra sonaria, cadascú el respectiu instrument, i, en efecte, en fer el pobre innocent el gest de dirigir, tots els qui estàvem asseguts a terra, començàvem a engegar-li peuades i el deixàvem mig baldat, si no aconseguia fugir.

Un altre joc, igualment d'engany, més pintoresc encara, era el que anomenàvem *la Madama coixa*. El qui portava el pes del joc feia de *Madama* i simulava ésser coix, tot mantenint un peu arronsat. Dos d'altres, que actuaven de criats, el sostenien per sota les aixelles i l'ajudaven a caminar. Es tractava de muntar-lo a cavall, paper que feia un quart jugador, posat de quatre grapes a terra. Com que la *Madama* era coixa, li era difícil de poder pujar ella sola dalt el simulat cavall, i li calia un pujador; aquest paper era encarregat al novell jugador que volien enganyar. Aquest havia de posar les dues mans, entreteixides, a mig aire de la distància entre terra i l'esquena del cavall, per tal que la *Madama* hi posés el peu. Així es feia, en efecte, però la simulada dama coixa, prèviament s'havia embrutat la sola amb excrements, i, en posar el peu damunt les mans del pobre novell, no cal dir com les hi deixava. L'engany exitava la riota de tots els intervinents.

És molt remarcable i curiós el trobar entre els infants aquestes menes d'engany, fetes en ingressar el nou veí en la comunitat infantil, com encara se'n troben de semblants en molts d'altres organismes i associacions humanes, els quals sens dubte són una curiosa resta dels antics ritus de passatge, propis de les civilitzacions més reculades. Nosaltres entre mainada solament coneixem aquests, i hem cregut convenient de consignar-los majorment perquè temem que ja hagin caigut en desús.

Dia 8. En aquest dia se celebra la Festa de totes les Mares de Déu trobades, entre les quals es compta la Mare de Déu de Montserrat. Abans de destinar, per a festejar la Patrona de Catalunya, un dia del mes d'abril, costum establert no fa molts anys, se celebrava la seva festa en aquest dia. Eren molts els barcelonins que, en diferents vehicles, visitaven la imatge en la seva cova, situada en la muntanya del seu nom. S'organitzaven nombroses excursions que sortien de la ciutat amb galeres, savines i tartanes. Les monges del convent de Nazaret, o Vallldonzella, que la tenien per Patrona, celebraven una festa molt solemne. Acudia molta gent a

la seva església, situada cap a l'acabament del carrer de Ponent, puix, entre els que no havien pogut visitar la imatge de la muntanya, era de rúbrica visitar la de l'església de les monges.

Excursió a Montserrat

Abans de l'any 1835, en tal dia, se celebrava una solemníssima festa en la casa-procura que el monestir de Montserrat tenia al costat de la pescateria del mercat del Born, la imatge de la qual era anomenada la Mare de Déu Pescatera pels qui sentien major devoció per la Mare de Déu de la Soledat, que es venerava en el convent de frares Agustins de la Ribera, on avui hi ha la caserna d'artilleria del carrer del Comerç. Aquesta imatge era anomenada, amb to burleta, pels amics de la Mare de Déu de Montserrat, la Mare de Déu de l'Empenta. Durant molts anys, els devots barcelonins estigueren dividits; hi havia partidaris decidits de cadascuna de les dues imatges, i es tenien entre ells una gran antipatia, fins a arribar a motejar les dues imatges. És de remarcar, que, aquestes dues imatges, que tant havien apassionat els nostres besavis, varen haver d'acabar cremades. El retaule de la Mare de Déu de la Soledat, d'origen bizantí segons sembla, va ésser destruït amb la crema del convent dels Agustins, l'any 1835, quan ja, per causa de la destrucció del barri de Ribera, havien traslladat el convent al Raval, en el carrer dit de Sant Agustí. Pocs anys més tard, en una de tantes revoltes vuitcentistes, fou cremat el Registre Civil de la Propietat, situat prop de la casa-procura del monestir de Montserrat, i a una dona del poble se li acudí entrar a l'església a agafar la imatge de la Verge montserratina i tirar-la a la foguera. Segons la veu de la tradició, poques hores després, la impietosa dona que amb tanta duresa i poc respecte havia tractat la imatge, fou presa de fortes convulsions i portada a l'hospital de la Santa Creu, on

fou visitada per molts metges sense que cap li entengués el mal, i morí enmig de terribles sofriments, caragolant-se com un serpent.

Dia 24. Mare de Déu de la Mercè. Patrona de la ciutat. Fa una quarentena d'anys que la Festa major de Barcelona fou traslladada del dia de Santa Eulàlia al dia present. La majoria dels anys no se celebren festeigs populars de cap mena, i passa aquest dia complotament desapercebut. Alguns anys, pocs, s'han celebrat festeigs de caràcter extraordinari, i organitzat diversions de variades menes, la majoria de les quals no ofereixen cap aspecte tradicional i, per tant, no havem de ressenyar.

Són molts els anys que en tal diada plou, i el poble diu que fa ploure Santa Eulàlia com a revenja d'haver-la postergat en treure la festa del seu dia.

Dia 25. Sant Cebrià i Santa Justina. Celebra la seva festa, el barri de Sant Genís dels Agudells, que té per Patrons els indicats Sants, venerats en una ermita que hi ha al peu de la collada de Collserola. Aquesta, ermita, petita, de pobre aspecte, ha estat visitada pels Sants fundadors de dues de les ordes religioses més importants del cristianisme. Sant Francesc s'hi deturà, de retorn del seu viatge al Marroc. Allí el visitaren els consellers barcelonins i li demanaren que s'arribés fins a la nostra ciutat a deixar sentir la seva veu predicadora, com en efecte féu. Sant Ignasi de Loyola, s'hi deturà a reposar, en baixar de Montserrat.

Dia 29. Sant Miquel Arcàngel. Celebra la seva festa el barri de la Barceloneta, pel fet d'estar dedicada a aquest Sant la seva església parroquial. Es fan diferents festeigs populars, amb ornaments de carrers i sorts infantils, una gran fira i diverses atraccions de caràcter popular.

També havia celebrat la seva festa en tal dia, l'antic poble de Sarrià, agregat avui a Barcelona; però d'uns quants anys ençà, la celebra el primer diumenge d'octubre, dia de la Mare de Déu del Roser. Antigament, a la ciutat de Barcelona no es podia començar a matar porc fins al dia primer d'octubre; però el poble de Sarrià disfrutava d'un privilegi especial que li permetia avançar tres dies el sacrifici de porcs, a l'objecte que els seus veïns ja en poguessin menjar els dies de la Festa major. Per disfrutar de l'avantatge de poder menjar porc tres dies abans, eren molts els barcelonins que acudien a Sarrià els dies de la festa, a fer berenades en algun es-

tabliment de menjar, o a comprar *bacó* en les botigues en què en venien. D'aquest costum deriva la dita: *A Sarrià, porcs i capa diables*. Aquesta segona part del proverbi es refereix a una antiga llegenda avui mig oblidada.

Per efecte d'haver-se ja escurçat notablement les hores de claror, es donava a l'organització de la vida de la llar, un altre gir. La mainada sopava més aviat, i així hom estalviava el berenar. La

Per Sant Miquel el berenar puja al cel

nova distribució del temps, començava, precisament, el dia de Sant Miquel, i no tornava a establir el nou règim fins el dia de Sant Macià, el qual donava lloc al popular proverbi, que diu:

*Per Sant Miquel
el berenar puja al cel,
i per Sant Macià
torna a baixar.*

Dia 30. Sant Jeróni. Els vells barcelonins tal dia com avui feien la seva darrera sortida al camp, puix que la temperatura ja refrescava i no convidava a excursionejar. Se celebrava un aplec a les cases dels religiosos jerònims, properes a la ciutat: a Sant Jeroni de la Murtra, i al monestir de Sant Jeroni de la vall d'Ebron, en el vessant nord de la muntanya del Tibidabo. Aquest segon era més concorregut que l'altre, per ésser més a la vora de la ciutat i per haver-hi més fonts properes, en les quals es feien grans dinars. Després cercaven el divertiment en balls i jocs. Amb aquest motiu eren molt concorregudes: la font Tenebrosa, que, segons el dir popular, tenia un conducte que donava a l'infern, pel qual, en nits de gran tempesta, sortien els dimonis i feien grans ballades al seu

voltant, junt amb bruixes i altres éssers malèfics; la font Groga, que, al contrari de l'anterior, venia d'uns estanys habitats per bel·les i xamoses nimfes que guardaven un fabulós tresor, per damunt el qual passava l'aigua, que es tenyia lleugerament d'or i portava

Excursió a Sant Genís de la Vall d'Ebron

sort als que en bevien. D'aquesta creença procedia el nom d'ambdues fonts. També acudia molta de gent a la font dita del Bacallà, puix es creia en el poder medicinal de la seva aigua, especialment per afavorir la digestió; encara avui és ben vivent la creença que, si es posa un bacallà sota el seu raig, al cap d'una hora no en resta sinó l'espina neta, puix que tota la part molçosa, ha desaparegut cuita i menjada per l'acció corrosiva de l'aigua

Segon Dijumenge. Mare de Déu de la Bonanova. Celebra la seva festa, el barri de Sant Gervasi, que té per Patrona la indicada Mare de Déu. La Festa d'aquest poblet, tot i ésser molt petit, es veia molt concorreguda per elements barcelonins, que, igual que a Sarrià, hi anaven per poder menjar porc abans del temps en què era permès de fer-ho a Barcelona, puix que, com els sarrianencs, els veïns de Sant Gervasi disfrutaven del privilegi de poder matar durant els tres dies de la Festa major. Aquest costum ha motivat el proverbi:

*A Sant Gervasi de Cassoles,
botifarres abans d'hora.*

REFRANER

*Setembre boirós,
graner plorós.*

*Setembre boirós,
graner polsós.*

*Pel setembre
mal temps és de tembre.*

*Pel setembre
els mals són de tembre.*

*Pel setembre
no fa cap arruga el ventre.*

*Pel setembre,
carabasses.*

*Pel setembre,
pasten els marges.*

*Malaltia setembrat,
mala o mortal.*

*Per Sant Mateu
sembra del teu.*

*Per Sant Mateu,
el raïm meu i el meló teu.*

*Per Sant Mateu
sembra del teu,
i, si no en tens,
ves a Manlleu.*

*Per Santa Tecla
el beure en regla.*

*Santa Tecla,
la tronera.*

*Santa Tecla,
escaldadora de panses.*

*Tramuntana per Sant Miquel,
tot l'any miraràs al Cel.*

*Per Santa Catarina
de bon blat fes la farina.*

*Per Sant Llop,
oli pertot.*

*Per Sant Gil
a sacudir nogueres.*

*Per Sant Miquel
la verema puja al cel,
i l'endemà
torna a baixar.*

*Per Sant Miquel
el berenar puja al cel,
i per Sant Macià
torna a baixar.*

*Per Sant Miquel
els pagesos guaiten el cel.*

OCTUBRE

En aquest mes ja quedava establerta l'hora, dita d'hivern, per a tancar els portals de la muralla. Com que els tancaven a entrada de fosc, per aquesta raó l'hora variava; però, en arribar a aquest temps, restava fixada per a les cinc de la tarda. El dia 1 de cada mes s'anunciava en el diari d'En Brusí l'hora que regiria durant aquell període de temps. Un quart abans de l'hora, el timbaler de la guàrdia sortia als glacis de cada portal, i tocava un toc especial per anunciar a la gent que es trobava fora els portals la conveniència de prevenir-se per no quedar tancats a fora. El poble aplicava a aquell toc, titulat de *retreta*, la frase *entreu gats*, referint-se als qui en bastanta d'abundor sortien a beure vi per les moltes tavernes establertes en barraques prop de les muralles, puix, per ésser zona de fortificació, no es permetia que hi hagués cap construcció d'obra. La gent tenia gran tirada a anar a beure en les tavernes de fora portals, puix, com que no pagaven consums, donaven el vi més barat, i per la mateixa quantitat despesa, en podien beure més. A l'hora fixada, sortia el capità de claus, el qual recorria els portals, i els tancava.

Tots els portals eren tancats a la mateixa hora, excepte el de l'Àngel, que es tancava una hora més tard, per recollir els retrasats. Posteriorment, també es va tancar a hora més tard, el de Mar, per no trencar la comunicació amb el barri de la Barceloneta. En època més recent, aquest darrer, els dos dies de la setmana que hi havia funció, es tancava després d'haver sortit la gent del teatre, a l'objecte que els veïns de la Barceloneta poguessin anar-hi. Entre el veïnat barceloní es donava als dies de comèdia el nom de *dies d'òstia*, volent significar que en tals dies el portal

de Mar es tancava a mitja nit, i els que necessitessin fer alguna diligència per aquell indret de la ciutat, podien estar refiats de no quedar tancats a fora, si es descuidaven. Més recentment encara, també fou tancat fora d'hores el portal d'Isabel, del capdamunt de la Rambla, perquè poguessin entrar a la ciutat les persones que arribaven amb el carril que tenia l'estació a la Plaça de Catalunya, cantonada al carrer de Vergara.

Els portals no tornaven a ésser oberts fins l'endemà en rompre l'alba, excepte el del portal de l'Àngel, que s'obria al punt de mitja nit, just per deixar entrar els carros de la bassa, i deixar sortir les diligències, galeres i tartanes que feien el trajecte a poblacions allunyades i tenien la sortida a mitja nit. L'extracció de latrines es feia durant la nit, per un procediment molt primitiu. Treien la substància dels dipòsits en galledes i era posada en portadores o bótes. Desprenien tal fetor, que durant alguns dies era impossible de passar per un carrer on hi hagués hagut una extracció. Un veí de la casa solia cuidar-se de guardar les claus del dipòsit i facilitar llum i ajut en la maniobra, el qual veí solia rebre en pagament, per part dels merdissaires, un vestit cada any. Sovint passaven els merdissaires amb unes llargues perxes, i mesuraven l'estat del dipòsit; i quan creien que havia d'ésser buidat, acordaven la nit que venia bé a ells i al veí encarregat de la bassa, per tal de fer l'extracció. Aquesta mal olorosa maniobra havia de quedar llesta abans que comencés el trànsit pel carrer, i al punt d'obrir els portals, els carros de la bassa havien de sortir fora la ciutat, precisament pel portal de Sant Antoni. Eren rigorosament comptats, perquè no en quedés cap dintre. Durant la nit era rigorosament privada la circulació de cap mena de vehicles, excepte els carros indicats, i d'això ve que, associant el poble la idea d'aquests carros amb el cotxe funerari que recull els difunts que han d'ésser enterrats de caritat, el qual també solament circula de nit, dongui a aquest el nom de *carro de la bassa*.

Aquests costums no gaire allunyats del nostre temps, però que avui foren molt difícils de capir i sostenir per la nostra generació, varen donar lloc a diferents proverbis, de caient barceloní, com es pot suposar. Quan es volia engegar a algú, se li deia: *Passa per l'Àngel, que faràs drecera*. En efecte, si hom es trobava a la Plaça del Padró al punt de tancar el portal de Sant Antoni, i sense temps hàbil per arribar-hi d'hora, feia drecera anant a voltar pel de l'Àngel, que distava un quart d'allí; puix com que el tancaven una hora més tard, no perdia temps en anar-hi. També es diu: *sembla*

el tambor de la retreta, als que són molt entonats i mouen molta fressa.

Dia 2. L'Àngel de la Guarda. Abans de l'enderrocament de les muralles, havia estat la festa del barri del Portal de l'Àngel, puix tenia per Patró l'Àngel custodi de la ciutat que hi havia damunt el dit portal, responent a una vella llegenda, segons la qual, un dia que Sant Vicens Ferrer retornava a la ciutat seguit d'un gran seguici de poble que ansiava oir-lo predicar, en anar a entrar a la ciutat pel dit portal, veié al seu cim un àngel que, armat de grossa espasa, feia com si el guardés. El Sant li preguntà què volia i què significava la seva presència allí, i l'àngel contestà: *Aquí guardo la ciutat en nom de l'Altíssim*. Molts anys després, en record de tan portentós fet, fou col·locada una grossa imatge de l'Àngel damunt el portal, que en prengué el nom, i deixà d'anomenar-se portal dels Orbs, com fins aleshores. Amb motiu de la festa indicada, se celebrava una fira de fruita en el portal de l'Àngel, en la qual eren venudes, especialment, magranes.

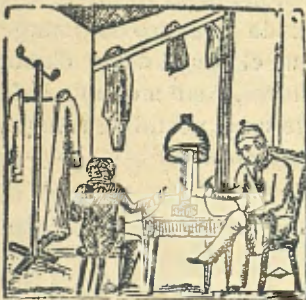
La fira de magranes

L'enderrocament de les muralles coincí amb la població de la ciutat pel costat d'Hostafrancs, on fou precis construir un temple, al qual s'havia de dotar d'imatges, i li fou cedida la de l'Àngel, treta del portal del seu nom, que fou acceptat per Patró del nou temple i, per tant, també de la nova barriada, que celebra la seva Festa major aquest dia, sense cap nota característica que sigui digna de menció.

El poble creu que l'Àngel de la Guarda és el que té lligat el dimoni amb fortes cadenes, perquè no faci el mal que li és peculiar, i que el dia de la seva festa el desencadena i li dona llibertat. Per

tal, el dia d'avui el dimoni està desencadenat, i durant el mateix no es poden fer coses de gran transcendència ni importància, puix es corre el risc que siguin desbaratades i endemoniades per l'acció del diable. Es creu que aquest té un poder molt especial damunt les persones nades durant el dia d'avui i que governa tota llur vida. Per això són molt dolentes i de mals instints. Les dones embarassades que han d'infantar pels volts d'aquest dia, temen molt que el fill no neixi mentre el dimoni està desencadenat, puix que els fóra conseller i influenciaria durant tota la vida.

Dia 4. Sant Francesc. En aquest dia, atesa la curta durada

Per Sant Francesc comencen les vetlles

de la claror natural, es canviaven les hores de treball i es començaven les vetlles.

Dia 15. Santa Teresa. Des de que per l'enderrocament de les muralles deixà de celebrar-se la fira de fruites al Portal de l'Àngel, se celebra en el dia d'avui una fira, especialment de magranes, al carrer de la Canuda. En el convent de monges Teresianes del carrer de la Mare de Déu, se celebra una solemne festa religiosa molt concorreguda de fidels, a la qual anys enrera s'havia donat un caràcter mig nobiliari. Al davant de la porta d'entrada a l'església, estenen un domàs, que forma com un palli, que cobreix tota l'amplària del carrer.

Els vells barcelonins menjaven unes postres tradicionals anomenades croquetes o bunyols de Santa Teresa, fets amb pa, llet, ou i llard.

Primer Diumenge. Mare de Déu del Roser. La devoció a

ST. MORITZ : PISTA ON ES DISPUTÀ LA PROVA DE VELOCITAT

Cortesies Kärverin St. Moritz

ST. MORITZ : UN CONCURSANT EN PLENA CURSA

PEDRÓ D'HOMENATGE AL SOCI SENYOR IGNASI FOLCH, EMPLAÇAT A L'ENTRADA DE LA
PLAÇA DEL XALET DE LA MOLINA

LLEGENDA

A la lluita constant sense fatiga
de l'ardit cavaller I. Folch Girona
deus el repòs que entre la neu et dona
l'escalf aimat d'aquesta llar amiga.

C. E. DE C. • 1927

Ol. J. M. Ros i Vila

Ol. J. M. Gullera

LA MOLINA: EL TREN DETINGUT PER LA NEVADA DEL DIA 10 DE FEBRER

Cl. J. M. Güllera

LA MOLINA : UN DETALL DELS VAGONS

Cl. J. M. Ros i Vila

L'ESTACIÓ DE TOSÉS EL MATÍ DEL DIA 11 DE FEBRER

aquesta Mare de Déu és una de les més esteses de Catalunya. No hi ha cap església, per insignificant que sigui, que no tingui una confraria sota la seva advocació; això fa que en totes les esglésies se celebrin festes solemnes, que són molt concorregudes de fidels i confreres.

La tradició encara recorda quan Sant Domènec de Guzman, fundador i instituïdor del culte del Rosari, ensenyava al poble de Barcelona aquesta pràctica religiosa en l'església de Sant Jaume, que hi havia hagut en el lloc que avui ocupa la plaça del mateix nom, davant una imatge de la Mare de Déu del Pilar, per la qual el Sant sentia gran devoció. Aquesta imatge d'escàs mèrit artístic, però que guarda aquest record històric, es troba depositada actualment en la nova parròquia de Sant Jaume, del carrer de Ferran, on fa pocs anys que encara estava exposada al culte.

Segon Diumenge. Mare de Déu del Remei. En aquest dia celebra la seva Festa major, l'antic poble de Les Corts de Sarrià, agregat avui a la nostra ciutat. No sabem que es produeixi cap nota típica especial que sigui digna de menció.

REFRANER

*Quan l'octubre fa la fi,
de Totsants és el matí.*

*Si l'octubre fa bon fred,
mor el cuquet.*

*Quan la grua ve de Ponent,
pagès, sembra el forment.*

*El fred d'octubre
mata l'eruga.*

*Si bones faves vols sembrar,
per la Mare de Déu del Pilar.*

*Per Santa Teresa
ton blat estesa.*

*Per Santa Teresa,
sembra o tesa.*

*Per Sant Lluc
sembra, pagès, moll o eixut.*

*El porc mata per Sant Lluc
i posa la verema al cup.*

*Per Sant Lluc
la nespra ja ha pelluc.*

*Per Sant Pau i Sant Vicens Sever,
vi al celler.*

*Per Sant Simó
sembla, baró.*

*Dia de Sant Simó i Sant Judes
aixeca els teus bous de cobertures.*

*Per Sant Narcís
cada mosca val per sis.*

*Per Sant Narcís
de sis a sis.*

JOAN AMADES

Esports d'hivern

MÉS DE 105 QUILÒMETRES PER HORA EN SKI

EL 14 de gener del present any se celebrà, per primera vegada, a St. Moritz (Engadina), una original cursa de baixada en skis la qual permeté d'atényer unes velocitats sensacionals.

La cursa fou establerta en els forts pendissos propers a la cabana del Corviglia, amb una distància total de 350-400 metres i una inclinació màxima de 37°, però els temps foren presos només en un trajecte de 150 metres, els de major pendent. El terreny havia estat prèviament preparat i trepitjat, per tal que la neu fos endurida.

La prova es dividí en dues categories: la dels skis especials i la dels skis corrents de turisme. Prengueren part, en total, uns 40 competidors de Suïssa, Alemanya i Àustria.

El guia suís, Flury Koch, de St. Moritz, guanyà la cursa de turisme, amb una velocitat de 97.649 quilòmetres a l'hora. En la cursa amb patins especials, els germans Gustau i Otto Lantschner,

d'Innsbruck, es classificaren els primers amb el rècord impressionant de 105,675 i de 105,243 quilòmetres a l'hora, respectivament. Tenint en compte que es tracta de promitjos, cal considerar que vers el final del trajecte la velocitat assolida ha estat encara força superior.

La pressió de l'aire, segons han reportat els corredors, fou violentíssima, i això explica el gran nombre de caigudes registrades abans de l'arribada, cap de les quals, però, revestí altres conseqüències que ruptures d'skis i de bastons.

L'esport de l'ski compta ja amb una altra prova que cal esperar que es continuarà cada any, puix ha desvetllat general interès.

Pedró Folch

DARRERAMENT ha estat col·locat enfront del Xalet de La Molina, el pedró en honor del nostre estimat consoci i amic Ignasi Folch i Girona, que ha de perpetuar l'agraïment que sentim tots els aimants de la neu per l'obra portada a terme per l'esforç i voluntat ferma de l'esmentat amic Ignasi Folch, de donar-nos - com diu molt bé la dedicatòria - «el dolç escalf d'aquesta llar amiga».

Degut a una sèrie de dificultats ocasionades pel transport del bloc de pedra, donació amable de D. Josep Rogent, des de les seves pedreres de Collbató fins a la collada de Tosses, on va quedar durant un hivern, i des d'allí fins al seu actual emplaçament, no ha estat possible fins ara la col·locació, després que vàrem celebrar a l'Hotel Florida el dinar i lliurament de l'àlbum homenatge a l'amic Ignasi Folch.

Amb ocasió de donar-ne compte als nostres consocis, manifestem una altra vegada a l'amic Folch el nostre agraiement pels seus esforços per a portar a terme la construcció del Xalet de La Molina, admiració, ja no cal dir-ho, dels nostres i dels estranys que el coneixen.

Al mateix temps, la Comissió que fou nomenada per a recaptar cabals per a la confecció i decoració de l'àlbum i per a la construcció del pedró, agraeix a tots els qui contribuïren amb llur aportació a la Comissió organitzadora de l'Homenatge Folch.

L'eruga processionària del pi

(Acabament)

CONVERSANT els dos ferits, vaig fer saber a En Ponsa que de les observacions que en acabar l'hivern havia fet en la seva hisenda sobre la cuca del pi, n'havia fet un article que es publicaria en el periòdic d'aquella vila, perquè jo crec que tot el que surt d'una bona observació, sempre ensenya alguna cosa. Llavors, em vaig trobar que ell, per la seva banda, també havia observat dit insecte. Em va contar una munió de coses del mateix; però com que no m'he proposat explicar res que jo personalment no hagi vist, vàrem quedar que en temps apropiat tornàriem a Greixa, on faríem metòdicament totes les observacions que poguéssim.

D'allò que em digué el meu amic solament repetiré una cosa, perquè, gràcies a ell, l'he pogut veure a Camprodon mateix. En Ponsa, en tornar el dilluns, dia 24, d'una passejada per la serra del Nevà, em va portar una cosa de la qual el dia abans m'havia parlat. Eren dues agulles de pi voltades d'una capa d'un ciment resistent, perfectament cilíndrica, coberta d'un vernís negre amb un graçió xagrinat, i subjectades a aquest vernís una munió de fulloles o volves, rodones, fines com fulles d'or laminat, disposades ordenadament i paral·lelament i conservant perfectament la forma cilíndrica al conjunt. Si se les desprenia passant els dits amunt i avall, voleiaven incansablement com si estessin desproveïdes de tot pes.

Em va dir En Ponsa que aquestes volves eren les cobertes dels ous, d'on han sortit ja les petitíssimes erugues. Era tota una obra d'insectes, bella, sòlida, graciosa i perfecta. Diu el meu amic que les papallones d'aquesta espècie no fan mai el niu sobre un sol bri de pi, sinó sobre dos, els quals acosten fins que es posen en contacte, per, així, fer més fort el punt de sustentació. No sé res dels materials de què es componen les diferents parts d'aquest niu tan especial, això és, el tub perfectament cilíndric i el vernís negre. Ni tan solament sé si són materials fabricats per la mateixa eruga o si són trets dels vegetals o minerals de les terres veïnes. Em proposo estudiar-ho més endavant, quan complim, amb En Ponsa, els nostres propòsits.

D'aquests curiosos nius de les erugues En Fabre no en diu res, o, almenys, no en parla en allò que d'ell he llegit.

Quan m'he pogut llevar del llit, després del meu accident d'auto, el primer que he fet és mirar a la llum del sol el curiós niu d'ous del qual parlo en les línies anteriors. Vaig treure de dintre el tub les dues agulles o fulloles de pi sobre què estava encaixat, les quals van sortir amb facilitat, perquè no hi havia adherència, sinó adaptació. El curiós és, que dites agulles eren seques, pansides, sense color verd en la part que no estava amagada dins el tub i, en canvi, la part tancada en aquest conservava el mateix gruix, el mateix color i la mateixa frescura de quan van néixer. Això permetia que el tub s'aguantés ferm en el seu lloc, cosa que no podria succeir si se sequessin, i, en secar-se, s'aprimessin. Quina condició física o química era la causa d'aquesta admirable conservació? No ho sé.

Però, oh meravella! El tub que m'havia semblat d'un ciment o substància terrosa vulgar, era compost d'una multitud d'esferes quasi transparents, d'un bell blanc de porcellana, llustroses, brillants i lluint fortament a la llum del sol. Semblaven fetes a la millor fàbrica de Saxònia o de Xina. Perfectament iguals, de menys d'un mil·límetre de diàmetre i en admirable ordenament, formaven un cercle de deu bombetes i, com que es corresponien en absolut, les d'amunt i les d'avall, formaven deu línies paral·leles en tota la llargària del tub.

I aquelles estúpides criatures podien fabricar cosa de tant d'art, de tanta de poesia? Com s'ho feien aquelles papallones per fabricar, col·locar i enganxar tan impecablement aquestes precioses bombetes que tenien d'ordenar *in situ*, o sigui, als voltants d'uns brins verticals en la cima d'un arbre? Com és que aquestes esfèrules estan unides sense que es vegi cap substància heterogènia que les enganxi, de mode que en ésser fabricades ja queden soldades, aparentant, el tot, estar format per una matèria única? Suara em preguntava si el tub, que jo en deia *terrós* i ara he de dir *opali*, i el vernís negre (que es deixa rentar amb facilitat), eren o no materials fabricats per la mateixa papallona o si aquesta ho treia de materials que tenia al seu abast.

Quan tingui ocasió de trobar més exemplars d'aquests nius d'ous, faré l'examen microscòpic i químic de totes aquestes coses, segur de trobar-me amb altres sorpreses. Com és d'immens el món dels petits!

Vull confessar-ho. M'agrada el desordre. No tinc ànima d'alemany, ni d'acadèmic, ni de sometenista. Així és que vaig escrivint aquestes notes tal com ragen. A cada pas dono l'article per acabat i poso a sota *tal lloc i tal dia*. Si després m'arriba una idea nova o trobo una dada que abans no coneixia, dono altra vegada una estirada a l'escrit i l'envio al director del periòdic, assegurant-li que aquest allargament serà el darrer. El pitjor és que no sóc a temps a modificar allò que he publicat abans i ens trobem que les dades van venint a glopades, i modifiquen el que he escrit primer. Es pot perdonar tot això per la bona fe amb què ho faig.

Escric aquest suplement per lligar dos caps que han quedat penjant:

1.er Quan, per estar fermat al llit per un traumatisme, no vaig poder examinar detingudament el niu de les erugues i, per tant, solament l'havia mirat exteriorment i amb el tub cobert pel vernís negre, vaig notar l'aspecte xagrinat d'aquesta coberta, sense saber per què era així. Ara, fet l'examen complet de tot l'aparell, es veu que el puntejat de la superfície, imitant (pintat de negre com és) la pell de xagrí, és degut a la sortida de la convexitat de les bombetes que, enganxades l'una a l'altra, formen el dit cilindre.

2.^{on} El fenomen de la perfecta conservació de la part de les dues fulles del pi que està dintre el cilindre, mentre que la part que està fora es panseix i es resseca, per ara no puc explicar-lo amb prou fonament. Mes, hi ha analogies. Els metges sabem que la sang es gleva en sortir dels vasos i que també ho fa dintre d'ells quan el folro celular (endoteli) dels mateixos està inflammat o destruït. Fins es pot extirpar un tros de vena normal tancada per dues lligadures, en el qual trobareu la sang encara líquida al cap d'algunes hores. Si es deixa sortir aquesta, es gleva immediatament. Mes, en aquest fenomen fisiopatològic hi ha en joc dues coses *vives*, la paret de la vena i la sang. En canvi, en el nostre cas, no hi ha viu sinó les fulles del pi. Allò altre, la paret del tub, és una cosa *morta*, encara que fabricada per un ésser viu, el mateix que una ungla separada del cos. En el primer cas, hi pot haver intercanvi; en el segon, probablement, no. El primer, pot no ésser una radiació; el segon, és molt probable que ho sigui. No obstant, és ben fundada aquesta distinció que faig entre coses vives i no vives? En realitat, en l'Univers, tot és viu, tot vibra, tot llança arreu elements energètics, tot és influït per, i influeix sobre, tot l'altre. Quantes i quantes radiacions i emanacions estan encara per descobrir! Exemple: el fet de la Verge del Mirall de què us parlava dies enrera.

Ara no em sortiu amb que la conservació de les fulles del pi no té importància. Ho he vist clarament jo mateix. La part de dites fulles, amagada dintre el tub, en ésser tret a fora era verda i fresca com quan era nascuda de poc; la part no amagada era ben marcida i resseca. *Doncs, aquesta paret cilíndrica, mantenia la frescor i color de les fulles.* Radiació? una altra acció física? intercanvi químic? *Ad altri l'ardua sentenza.* No obstant em decanto al primer.

Encara que és un fet conegut i innegablement degut a radiacions lluminoses, per l'analogia que pot tenir amb el nostre cas, vull recordar-vos allò que es veu cada tardor pels passeigs de Barcelona. Els dos plàtans que estan a l'una banda i a l'altra d'un arc voltaic, conserven les seves fulles verdes, sanes i sense caure, algunes setmanes més que els altres plàtans, o sigui, els que estan allunyats dels focus de llum elèctrica. Això parla a favor del tractament de les malalties per la llum. Direu «no m'agrada aquesta persistència de la frescura de les fulles. És cosa artificiosa i, per tant, en desconfio». Però el fet és que aquestes fulles plenament il·luminades, viuen cinc o sis setmanes més que les altres, gasten bons colors, i estan bones i *molt contentes de viure.*

JOSEP ARMANGUÉ

Bibliografia

ÀLBUM MERAVELLA.—*Llibre de Belleses Naturals i Artístiques de Catalunya.*—Vol. II.—Barcelona, 1929.

L'aparició dels volums de l'*Àlbum Meravella*, ha d'assenyalar-se, d'una manera especial, per a tots els qui estimen la nostra terra i per aquells que desitgen conèixer-la amb estalvi de temps i mitjans.

L'obra benemèrita iniciada pels primers excursionistes en uns temps en els quals Catalunya era desconeguda per gairebé tots els catalans, ha tingut un complement admirable en la publicació dels *Àlbums Meravella*.

Avui que s'ha fet de *moda* allò que, exòticament, s'anomena turisme, els *Àlbums Meravella* són el millor viàtic per a aquells que no limiten llur afició a córrer quilòmetres sense parar esment en allò que, en tots els ordres de la més depurada espiritualitat, ofe-

reix Catalunya, qualsevol que sigui la comarca que hom vulgui conèixer.

La nostra estimada regió és un món en petit. Tot hi és; el més exigent podrà sadollar-se en els més diferents aspectes que la naturalesa ofereix arreu; els artistes, trobaran una inacabable font d'inspiració; els arqueòlegs, una munió d'exemplars per a estudiar, i el mer curiós, una deu inestroncable d'impressions.

Només cal fullejar les belles ilustracions que enriqueixen els dos volums fins ara publicats, i si el desig de conèixer les contrades, gràficament figurades, espera el lector, trobarà consignat a bastament tot allò que més pugui interessar-lo.

Pot afirmar-se, sense exageració, que, contrariament al que sol succeir en moltes obres, els *Àlbums Meravella* donen molt més d'allò que, de primer antuvi, es promet el llegidor. La difícil condició d'ensenyar delectant, *l'utile dulci* del poeta clàssic, té completa realitat en la meritòria obra.

Intrínseca i extrínsecament apleix el seu objecte, puix que les dades que sobre cada contrada o població conté l'*Àlbum*, supleixen, amb avantatge, les obres especialitzades, i estalvien el temps que exigeix la consulta de les mateixes. Demés, les policromies i fotogravats reproduint paisatges, monuments, detalls i conjunts que il·lustren el text, suficientment concís i clar, són avalorades per les immillorables condicions tipogràfiques, les quals fan que els *Àlbums* es puguin classificar entre les obres de luxe i d'utilitat.

Ha estat un encert donar a conèixer en el Volum II, les contrades fins fa poc gairebé ignorades de la majoria. D'avui més, no tindrà cap valor la locució, per a indicar una persona poc assabentada de les coses del món: *Sembla que baixis de la Vall d'Aran*.

Aquest «Paradís de Catalunya» ha estat recobrat per als seus fills; i les contrades que hi menen seran, d'avui més, conegudes i admirades. Ribagorça, El Pallars, La Conca de Tremp, la Vall d'Ager, La Noguera, Urgellet, l'Alt Urgell, El Pla de Lleyda, Les Garrigues.

Quin conjunt de meravelles estotgen aquestes comarques; quants records històrics desvetllen; quin museu vivent d'insospitades bel·leses contenen; quantes sorpreses mai figurades proporcionen!

Un bell amor a la terra i un entusiasme patriòtic, engendraren aquesta bona obra dels *Àlbums Meravella*. Què millor pot desitjar-se, sinó que una vida pròspera i fruits abundosos sigui el premi dels abnegats patrocinadors i directors de la noble empresa?

P. C. i G.